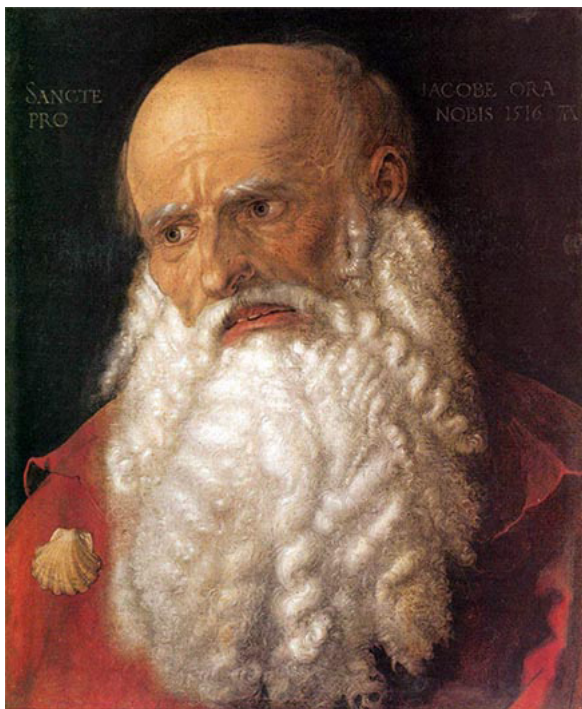

*de Sint Jacobskapel
op de Nieuwendijk*

Wie was Sint Jacob en wat had hij gedaan om als heilige vereerd te worden?

Jacobus de Meerdere was één der twaalf apostelen van Jezus en – met Petrus en Johannes – één der drie apostelen die het dichtst bij Jezus stonden en waarschijnlijk zelfs in de verte familie waren. In het jaar 44 stierf Jacobus de martelaarsdood als eerste van de apostelen. Het precieze jaartal is onderwerp van discussie, net als de manier van terechtstellen. Werd hij onthoofd of gestenigd? In de 7^e eeuw ontstonden de legendes over wat Jacobus allemaal gedaan had in de paar jaren na de dood van Jezus. Zeven daarvan zou hij doorgebracht hebben op het Iberisch schiereiland met het verkondigen van de leer van Jezus. De terugkeer naar Jerusalem werd hem fataal.

De Spanjaarden zijn volledig aan de haal gegaan met 'hun' heilige Jacobus ofwel San Yago, later verbasterd tot Santiago. Santiago (de Compostela) werd pelgrimsoord voor diegenen die de heilige Jacobus wilden eren en dat dit zo'n omvang als vandaag heeft aangenomen is ongekend. De nieuwe attributen van Jacobus, de wandelstaf en de Jacobsschelp zijn er in de 7^e eeuw bij gefantaseerd,

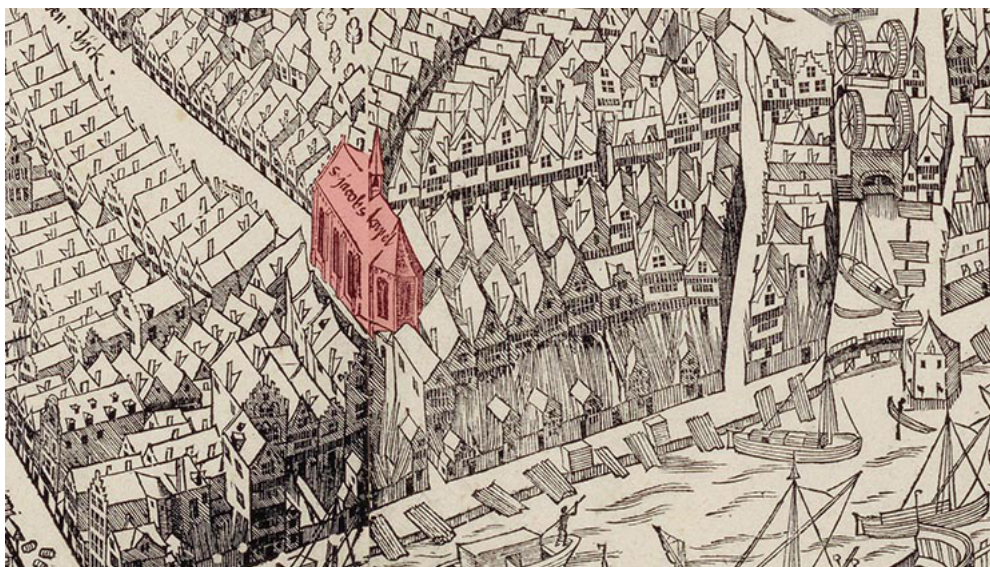
ze hebben in elk geval niets te maken met de oorspronkelijke praktijk van de apostel Jacobus.

De Heilige Jacob(us) is reeds beschermheilige van Karel de Grote geweest en Floris V had een ridderorde gesticht met Sint Jacob als beschermheilige. Bij Floris was de Jacobsschelp al doorgedrongen als ordeteken. Floris bouwde ook een Jacobskapel in Den Haag. De Amsterdamse Sint Jacobskapel werd pas in 1435 gebouwd door de broederschap van Sint Jacob.

Broederschappen waren een voor onze begrippen wat onduidelijke clubjes met meestal slechts mannen uit de bovenste lagen van de bevolking. In latere eeuwen zouden we dit sociëteiten gaan noemen. Broederschap-

- ▶ *Sint Jacobus de Meerdere als pelgrim, volgens Jeroen Bosch*
- ◀ *Sint Jacobus volgens Albrecht Durer, met een Jacobsschelp op de mantel*

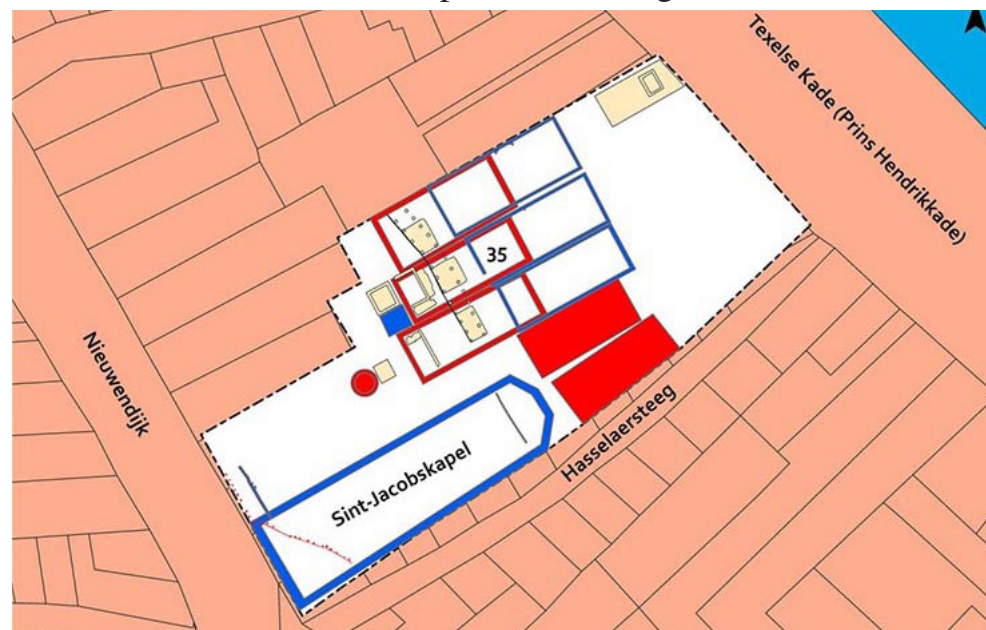

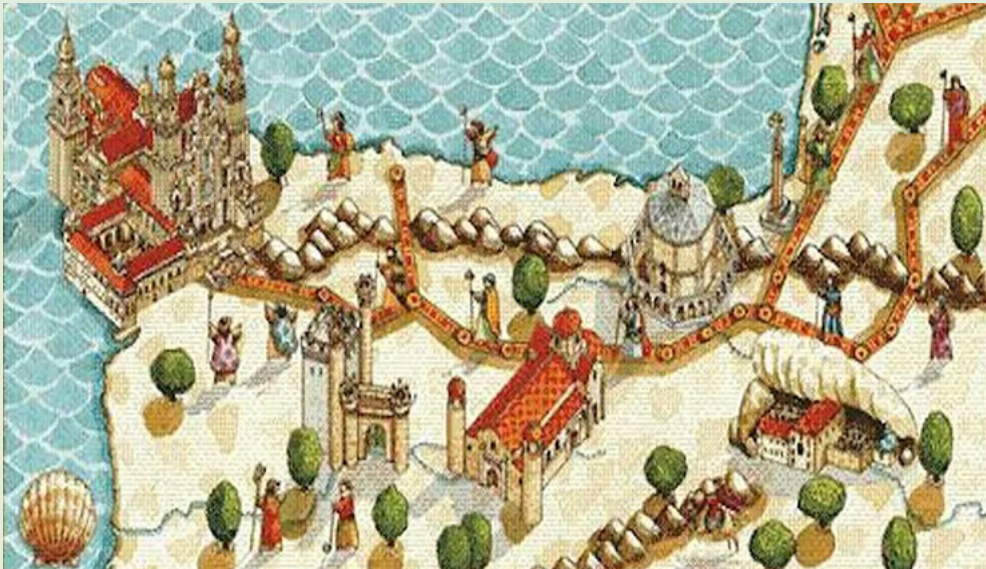
pen waren verenigingen die de politieke koers van een stadsbestuur officieus mede bepaalden omdat ze door het stadsbestuur werden geraadpleegd. Zo niet het Sint Jacobsgilde, die vereniging van 'jonge honden' die zich nog moest bewijzen. 'Gilde' moet u hier niet zien als beroepsbepaalde groepering maar als godsdienstige gezelschappen die zichzelf een verheven zorgtaak hadden opgelegd. Dit gilde bestond uit jonge mannen op weg naar belangrijke posities in het stadsbestuur. De meesten hadden of kregen later hoge posities, sommigen werden zelfs ooit burgemeester. Wat anders was, was de plek waar ze woonden. Andere broederschappen wisten hun leden over de hele stad verspreid, die van Sint Jacob woonden zonder uitzondering rond de kop van de Nieuwendijk, daar waar op dat moment het meeste geld verdiend werd in de stad, maar waar ook veel randfiguren een onderkomen vonden. Het was ook daar dat in 1435 de lang gekoes-

- ▲ *St. Jacobskapel op de kaart van Cornelis Anthonisz uit 1544*
- ▶ *Vondsten tijdens de opgraving van 1988 i.v.m. uitbreiding Victoria Hotel*

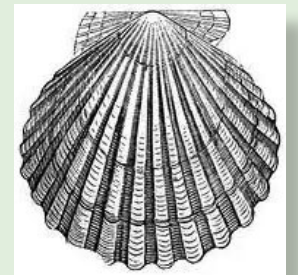
terde wens een eigen kapel te stichten bewaarheid werd. Daarvoor was wel de toestemming van het kapittel van Sint Marie in Den Haag nodig, vandaar dat het alsnog lang duurde voor de kapel er kwam, ondanks actieve steun van het stadsbestuur.

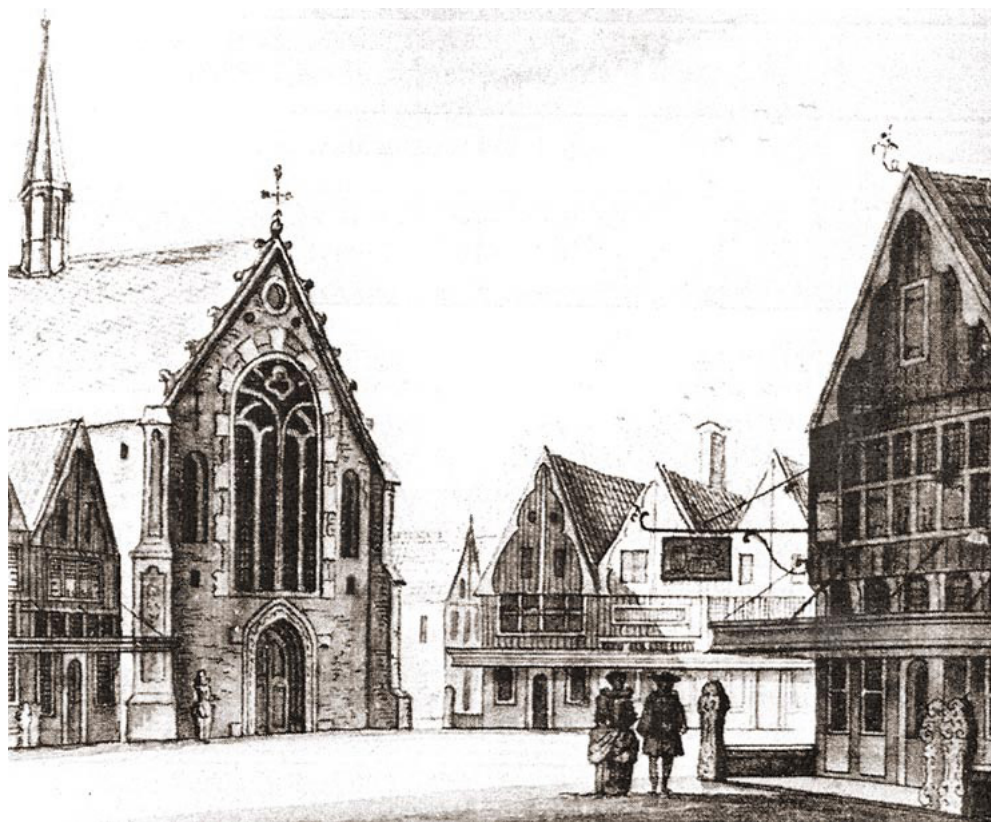
Laten we niet vergeten dat in 1435 Amsterdam een stadje was met zo'n 5000 inwoners. In het graafschap Holland had het nog steeds weinig in de melk te brokkelen. Zonder de pelgrimage naar de Heilige Stede zou niemand er rekening mee houden. Die Heilige Stede was ook de zetel van twee broederschappen die 'ertoe deden': het Heilig Kruisgilde en het Onze Lieve Vrouwegilde, uiterst elitaire broederschappen. De meester broederschappen, ongeveer twintig, hadden hun kapel gesticht in een der grote kerken of de Heilige Stede, die vanwege het hostiewonder was gesticht. Het feit dat het Sint Jacobsgilde een eigen kapel ging bouwen was zeer bijzonder, iets dat alleen met de Onze Lieve Vrouwekapel eerder was gedaan.

- ▲ Kathedraal van Santiago de Compostela, het ultieme doel van de pelgrimsgang
- ▶ Voorstelling van Sint Jacob in pelgrimsdracht
- ▶ Moderne kaart van de Voie de Vézelay naar Saint-Jean-Pied-de-Port in de Pyreneeën
- ◀ Middeleeuwse voorstelling van de Camino Francés, het laatste traject van de pelgrimsweg naar Santiago de Compostel

De Sint Jacobskapel was gunstig gelegen nabij de havenactiviteiten. In ledental kon het Sint Jacobsgilde zich niet meten met beide gilden in de Heilige Stede, maar wat vast inkomen aangaat overtrof het hen. Ook de kerkmeesters van de Nieuwe Kerk was het succes van de Sint Jacobskapel een doorn in het oog. Elke cent die op de Nieuwendijk binnen kwam was er een minder in hun offerblok.

De kapel kwam buitendijks tussen de rond 1350 opgeworpen nieuwe zeevering, de Nieuwendijk, en de Texelse Kaay aan het IJ. Buitendijks land was altijd goedkoper want het was onbeschermd tegen hoog

▲ *Contemporaine voorstelling van de kapel vóór de Alteratie van 1578...*

water. Het kavel was in 1424 verkocht als IJ-water dat geplempt mocht worden. Het is aannemelijk dat een der broeders, Clement Klaasz. (brouwer, vlootadmiraal, burgemeester) het kavel water destijds had gekocht en nu aan de broederschap overdeed. Er waren 19 leden bij de aankoop van de grond en de daarop volgende bouw betrokken, drie daarvan waren toen al enigszins doorgedrongen tot de toplaag der bestuurlijke elite. De bouw begon al ver voor het verkrijgen van toestemming van het Sint Mariekapittel. Dit eerste bouwsel werd binnen twintig jaar weer helemaal afgebroken waarna er opnieuw werd begonnen. Alhoewel de grote stadsbrand van 1452 niet in het noorden van de stad woedde, blijft het mogelijk dat de eerste kapel toch te zeer beschadigd was geraakt en daarom afgebroken moest worden. De nieuwe kapel kreeg een oppervlak van 32 bij 7 meter en was gefundeerd op roosters met korte palen en slieten. Bij de opgraving zijn enkele palen uit de roosterfundering dendrochronologisch onderzocht (jaarringenonderzoek) en dat heeft de jaartallen van de tweede bouw tussen 1448 en 1459 bevestigd.

Het aanplempen van nieuw land ten koste van het IJ gebeurde in fasen. Na de eerste fase van vóór 1424 volgde er nog een die tot de rooilijn aan de Texelsekade, de huidige Prins Hendrikkade reikte. Geheel conform die tijd was het denken en handelen van een broederschap doordrenkt van geloof en kerk. De beschermheilige maakte uit welke 'goede werken' verricht werden in de rest van de tijd. Dat van het Sint Jacobsgilde is als enige onduidelijk en dat dit toch het in goede banen leiden van de pelgrimage naar Santiago is geweest, ligt voor de hand.

Hoe Amsterdam in deze pelgrimage paste is dubieus. Het noordelijkste verzamelpunt voor de pelgrimskaravanen was Vézelay in Franche-Comté/Bourgogne, een pelgrimsoord op zichzelf. De route door

◀ ...en van de verbouwing tot woonhuizen en winkels ná 1578

Frankrijk naar Saint-Jean-Pied-de-Port, een volgend verzamelpunt in de Pyreneeën, werd in de 12e eeuw al beschreven in de Codex Calixtinus, de Voie de Vézelay (zie kaartje pag.4). Van daar ging het over de Camino Frances naar Santiago. Vandaag zijn er nog wel 'beginpunten' in België, Frankrijk en Duitsland met bestemming Vézelay of Parijs, maar Nederland en zeker Amsterdam spelen daarbij geen rol meer. Een route vanuit Aken schampt Zuid-Limburg, maar daar blijft het bij. De totale pelgrimage is een miljoenen-business geworden en wordt door Spanje gekoesterd.

Welke rol de Sint Jacobskapel speelde in de pelgrimage naar Santiago is onduidelijk. Het Meertens Instituut neemt zelfs aan dat er geen enkele rol voor deze kapel was weggelegd en dat ze mogelijk diende om hier een als straf opgelegde pelgrimage naar Santiago af te kopen. In de Middeleeuwen was er een levendige handel in insignes die moesten bewijzen dat je het pelgrimsoord had bezocht. In Santiago kreeg of kocht je een Jacobsschelp om dat te bewijzen. De vraag is dus of je dat op de Nieuwendijk ook kon regelen. Andere bronnen beweren dat er wel degelijk van hier pelgrimage plaatsvond en dat reizigers in de kapel onderdak vonden. Dat klinkt naar een georganiseerde trip van Amsterdam naar een ander startpunt, bijvoorbeeld per boot naar Dieppe aan de Noord-Franse kust waar een route via Bordeaux begon. De Alteratie in 1578 maakte een eind aan willekeurig welke rol de kapel speelde, doordat de stad haar confisqueerde. Ze werd geschikt gemaakt voor bewoning met onderin winkels waarvoor de hele voorgevel opnieuw opgetrokken werd. De huurders bedongen wel dat de stad verantwoordelijk bleef voor het torentje op het dak. Buiten woningen en winkels was er zowaar nog plek voor een bijzondere overheidsdienst. In dit gebouw kon een echtpaar dat elkaar

zat was van ‘tafel en bed’ gescheiden worden. Veel verhalen vertellen dat na de uitspraak de echtelieden via verschillende uitgangen het pand konden verlaten: een via de ingang Nieuwendijk en een via de Hasselaerssteeg die toen de toepasselijke bijnaam Trouweloossteegje had. Geen der verhalen vermeldt over welke periode we dan spreken.

De kapel werd in 1752 gesloopt en vervangen door bebouwing in de rooilijn. In 1910 werd in het hoekpand – na een verbouwing – plaatsgemaakt voor de Cinema Parisien van Jean Desmet met opnieuw een zijuitgang in de tegenwoordige Hasselaerssteeg. In 1988 werd alles weer gesloopt voor een uitbreiding van het Victoria Hotel.

- ◀ *In 1988 werden op de plek van de kapel opgravingen verricht waarbij vooral de fundamente van latere woonhuizen tevoorschijn kwamen*
- ▼ *Wat vooral opviel waren de verschillende niveaus door tussentijdse ophogingen*

De topografische bijzonderheden van Amsterdams ontwikkeling

Middeleeuws Amsterdam

- De cope-ontginning van Amstelland
- Poorte ende Vrihede van Amstelredamme
- De eerste 300 jaar in het bestaan van Amsterdam
- Stadspoorten op de Nieuwendijk
- Is de Nieuwezijds wel gegraven?
- De kop van de Nieuwendijk, een 14^e-eeuwse stadsuitbreiding
- De Boerenwetering en zijn loop door Amsterdam
- Hoe oud is het Damrak als kade langs de Amstel?
- Middeleeuwse kloosters van Amsterdam
- Het Sint Anthonius gasthuis (Leprozenhuis)
- * Het Leprozenhuis te Amsterdam, I. H. van Eeghen 1955
- Het Kartuizerklooster Sint Andries ter Zaliger Haven
- In den Uutersten Nesse bider Amstel; Kloosters en Binnengasthuis
- De metamorfose van die Plaetse tot de Dam
- Amsterdam, van Heren, van bisschoppen en van graven
- Amsterdam, van Hoeken en Kabeljauwen
- Pacificatie, Satisfactie & Alteratie
- Schuilkerken in Amsterdam, Anneke Huijser
- Het Papeneiland

Amsterdams nijverheid, handel en transport

- Markten van Amsterdam (locaties door de eeuwen gevolgd)
- * Botermarkt en Kaasplein, Dr. A. Halberstadt 1910
- Beurtvaarders, trekschuiten en overzetveren
- Middeleeuwse bierbrouwerijen in Amsterdam
- Vroege industriegebieden: Stadsrietlanden, Zaagmolensloot, Mennonietensloot, Overtoomsevaart, Kwakerspoel en Zaagmolenbuurt
- * Molens in Stadsrietlanden, Mr. J. H. van den Hoek Ostende
- * Het einde van de korenmolens op de bolwerken aan de Singelgracht, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1972
- * Precario en Windgeld, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1969
- Geschiedenis van Rederij J.H. Bergmann
- Geschiedenis van Rederij Boekel

○ = elders in de lijst ook al genoemd * = ondersteunend artikel van andere auteur

- Geschiedenis van het Leidseplein en Hirsch & Cie
- De geschiedenis van de Haarlemse tram (NZH)
- De geschiedenis van de Waterlandse tram (NHTM)
- Straattypen en standwerkers
- Straathandel
- Stadschroniqueurs in de 17^e en 18^e eeuw
- Topografische tekenaars in Amsterdam
- Topografische fotografen in Amsterdam
- Amsterdamse architecten
- Wereldtentoonstelling van 1883
- Samuel Sarphati, visionair en entrepreneur
- Casino, Muis Sacrum en Huize Bob
- Van Liesveldsche Bijbel tot Beursplein 5: Bible Hotel
- Brouwerij De Hooiberg & Die Port van Cleve
- Nederlandsche Scheepbouw Maatschappij
- Pleisterbeeldengieter Carel Sartori, Anneke Huijser

Amsterdam havenstad

- Zeehaven in beweging, alle locaties tot WOII
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- * Opkomst der Amsterdamse haven, W. H. M. de Fremery
- * Geschiedenis Amsterdamse scheepsbouw, Dr. L. van Nierop
- * Scheepsbouw te Amsterdam in vroeger eeuwen, F.G.M. Douwes
- Van Petroleumhaven tot grootste benzinehaven ter wereld

Stadsuitleg 1578-1596

- Stadsuitleg en de omringende waterschappen en gemeenten
- De Eerste en Tweede Uitleg 1578-1596
- Rembrandtplein, metamorfose van een onbedoeld plein
- Vlooienburg & Zwanenburg
- De Haarlemmerbuurt, verdeeld over 2e en 3e Uitleg
- De eerste Joodse gemeenten en hun synagogen

Stadsuitleg 1609-1700

- De Derde en Vierde Uitleg 1609-1700
- Masterplan of toeval? Over de Derde en Vierde Uitleg

- Die Verheelinghe; geschiedenis van de Leidsegracht
- De Amsterdamse schans en bolwerken
- De Trapjesschans, een nijver stukje Schans
- Geschiedenis van het Leidseplein en Hirsch & Cie
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- De vijf grote wagenpleinen
- Het ontstaan van de Jordaan
- Gangen en hoven van de Jordaan
- De vertraagde bebouwing van de Driehoekstraat
- De Plantage, een geslaagde mislukking
- Amstelkerk, noodgebouw met eeuwigheidswaarde

Stadsuitleg 1877-1921

- Annexaties 1877-1921
- Huisnummering in Amsterdam (1796-1876)
- Stadsontwikkeling en de politiek
- Spaarndammerbuurt en Zeeheldenbuurt
- Van Smalle Pad tot Planciusstraat
- Het Museumkwartier en de Waskaarsenfabriek
- Stads- en Godshuispolder, een stukje Amsterdam in de polder
- De Da Costabuurt en de Réveilbeweging, Ria Scharn
- * Westerplantsoen in de Zeeheldenbuurt, A. Huyser
- * De wet kent geen steden, Drs. J. P. Janse, 1992 (annexatie Nieuwer-Amstel)
- * Dorpse straten in de stad, Ph. Spangenberg 1995-1996
- Het IJ en de IJpolder

Amsterdam-Noord

- Volewijkenlanden en Buiksloterham, de ruggegraat van Noord
- De geschiedenis van de Waterlandse tram
- Industrie Buiksloterham door Wim Huissen
- ENTOS door Wim Huissen
- ELTA door Wim Huisen
- Nederlandsche Scheepbouw Maatschappij door Ruud van der Sluis

Verkeersdoorbraken

- Damstraat-Paleisstraat 1865-1914
- Raadhuisstraat 1894-1897
- Vijzelstraat 1917-1935
- Weesperstraat 1959-1969; de Wibaut-as

Amsterdam en het water

- Amsterdams Waterstaat
- Raadselachtige waterwerken
- Sluizen, keringen en duikers in Amsterdam
- Donkeresluis
- 't IJ, van getijderekreek via waterwolf tot droogmakerij
- Van open havenfront tot Open Havenfront
- De geschiedenis van de Kostverlorenwetering en de overtoom
- Aanloop tot het Noordzeekanaal, Amsterdam op z'n smalst

Diversen

- Hoe komt de Mirakelbrug aan z'n naam?
- Remonstrantenkerk, de Rode Hoed
- Metamorfozes, wat stond hier vroeger ook alweer? Ria Scharn
- Sint Pietershal in de Nes
- Pakhuis Oostenburg, Fons Baede
- Nieuwe Doelenstraat, Robert Raat
- Regeringsjubileum Willem III in 1874, Paul Graalman
- * Ons Gouden Vondelpark, gedenkboek t.g.v. 50-jarig bestaan in 1914

Jaarboeken, enzovoort

- Index quizpagina's 2014 en later, met kleinere onderwerpen
- Jaarboek 2015, 50 opstellen over Amsterdamse items
- Jaarboek 2016, 11 opstellen, idem
- Jaarboek 2017, 6 opstellen, idem
- Jaarboek 2018, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2019, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2020, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2021, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2022, 8 opstellen, idem